

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. дн Иван Илчев за изпълнението на изискванията на ЗРАС от доц. д-р Снежана Димитрова за участие в конкурса за професор по ПН 2.2. История и археология (Нова и най-нова обща история. (Балканска история),. за нуждите на ЮЗУ „Неофит Рилски“

Снежана Димитрова е доктор на ВАК още от 1994 г., а се хабилитира като доцент през 2000 г. Била е ръководител на катедрите по обща история и история в ЮЗУ. Чела е многобройни лекционни курсове в бакалавърски и магистърски програми в ЮЗУ, като въвежда нови тематики, свързани със социалната история, с историята на жените, с микроисторията и психоисторията. Ръководила е успешно защитили докторанти. Била е гост професор в редица европейски университети. Участва в научни мрежи и проекти, ръководила е научни проекти. Член е на рядколегиите на редица професионални списания. Автор е на монографии и десетки статии и студии, публикувани у нас и в чужбина, с които е преизпълнила с радост счетоводното сърце на авторите на ЗРАС, които се опиват от броенето на точки, но не се интересуват от качеството на изследванията. Ъ именно качеството има значение, защото е високо.

Основните интереси на доц. Димитрова са свързани с историята на Първата световна война, социалната история и по-специално мястото на жените в нея; история на болестите; войнишките писма (аз самият преди доц. Димитрова да се захване с тази тема хранех амбицията да напиша история на България през Първата световна война през призмата на войнишката кореспонденция) и перипетиите на пленничеството през ПСВ; специфични case studies особено свързани с това, което наричат – според мен неправилно - gender history; проблеми на паметта; трактовката на миналото в учебниците по история. Теми разнообразни, които говорят за широтата на интересите на кандидата и дълбочината на знанията по тях. И това е едно от основните изисквания към един кандидат за професор – да е широко скроен и да не разглежда една-единствена тема през цялата си професионална кариера.

Основната монография, с която доц. Димитрова кандидатства в обявления конкурс е „Афективният обрат в дипломатията. Балкански казуси“ и основните ми бележки ще бъдат насочени към нея.

* * *

Ще започна, колкото и да е неуместно за академична рецензия, с цитат. И то не от величаво произведение на мисълта, а от романа „Двадесет години по-късно“ от Александър Дюма баща:

— А! — каза коадюторът, като забеляза Скарон, тоест когато почти се блъсна в него. — Значи вие сте в немилост, абате?

Това беше обичайният израз; тая вечер той се повтори **сто пъти** и Скарон каза вече **сто остроти** на тая тема; на **сто и първия** път едва не засече, но едно отчаяно усилие го спаси.

— Господин кардинал Мазарини благоволите да помисли за мен — каза той.

Та и аз, като абата Скарон, се запитах какво за лишен път мога да кажа за текстовете на доц. Димитрова без да се повтарям. Все пак бил съм й рецензент, представял съм поне една от досегашните й монографии, слушал съм докладите й на научни форуми. Можех, разбира се, да се придържам към сухите нумерологични изисквания на закона, но книгата на доц. Димитрова, която излиза извън обичайния канон, не заслужава такова обезличаващо отношение, та и затова бележките ми по текста й ще се смесват със собствените ми виждания по въпроси, които разисква.

Започвайки четенето на обемистия текст се чудех дали още с нестандартното заглавие доц. Димитрова не е целяла да поразии, да смае или поне да възбуди необичаен интерес у читателската аудитория. На първо място, защото „афективен“ не е думата, която аз бих избрал. Изначално опитвам да се държа настрана от чуждиците, доколкото е възможно, разбира се. Има думи в българския език, които спокойно могат да заменят „афективният“. Страх ме бе да не се получи, както при Вазовия герой хаджи Ахил *Тия работи ги зная на пръсти... питай ме... всичко зная. Учен човек!* Само че този дали осъзнат, дали не, стремеж към парадоксалност озаптява сам себе си във втората част на заглавието, което принизява общото към частното и обичайното *балкански казуси*. И това е и вярно, и исторически оправдано, и говори за професионалните умения на автора. Или с една дума, за разлика от хаджи Ахил, който обичал и да се попохвалва, доц. Димитрова „*тия работи*“ действително ги знае.

И за да приключа с разсъжденията за езика на автора, нека да добавя, че той ми изглежда малко прекалено изискан. Както казват руснаците *вычурный*. Във всеки случай, на мен, обръгнал на различни стилове в историческото писание, понякога ми беше трудно да възприема безпроблемно мисълта на доцент Димитрова. Налагаше ми се да чета наново изречението и да го разчепквам докато стигна до това, което мислех, че е мисълта на автора. Само като пример: ... *пътят на възприемане на тази софистична рефлексия като критична позиция на всички нива на всекидневните отношения, артикулирани в работата на своеобразно дипломатическото и политическото в отношенческите сплитания и преплитания, които са в основата на социалното взаимодействие и човешките избори (индивидуални и общностни), ще остава неизминат и до днес* (44). Дразни ухото и нееднократно повтаряната дума „*фактичност*“, която може би има място в естествените науки, но ми се струва, че е необичайна за хуманитаристиката, а е по-скоро „*апробиран*“ термин, за който всъщност има български успореци.

Но в крайна сметка доц. Димитрова е достатъчно утвърден изследовател, сигурен съм, че има и своя читателска аудитория, та въпрос на неин избор е да пише по този начин. (нека добавя, че през годините аз самият нееднократно съм бил мишена на злонамерени отсъждания, че *така не се пишело*. Така мога, така и пиша).

Но да минем към самия текст. Авторката сама набеязва в предговора изследователските си задачи, та ще е излишно и ние да ги повтаряме, както е обичайно за една рецензия.

На първо място, искам да изразя радостта си, че най-накрая у нас се намери автор, който да анализира ролята на чувствата, на страстите в новата история (за по-стария период наченки в историографията има, макар и нарядко) – нещо, което винаги ми е липсвало дотолкова, доколкото не е лесно да се открие в документите. Особено пък документи, като дипломатическите, които както нееднократно по-късно пише авторът, се опитват да подавят чувствата за сметка на сухата съзерцателност и безжалостния хирургически анализ не само на действията, но и на помислите на противника.

Смея да твърдя, че в лекциите, които слушах като студент, никъде и за момент не се споменаваха - за любовта, разбирам, като се сетя за тогавашните преподаватели; но за омразата, отмъстителността, които са мощен двигател в историята, нямаше нищо. Може би, защото се

предполагаше, че трябва да се целим предимно в широките народни маси, а чувството си бе частен проблем на индивида. Та се радвам, че в предлаганата монография, доц. Димитрова хвърля тъй нужния ни мост между микро и макроисторията, и не се колебае да разглежда ситуации, познати ни от стотици класически изследвания, от гледна точка на емоциите или чувствата при обмисляне и вземане на политически решения.

Всъщност кандидатурата на доц. Димитрова е закъсняла. Когато четях списъка на монографиите, статиите, международните ѝ участия, единственото, което чувствах, бе недоумение, че ред ръководства на ЮЗУ са допуснали колега с подобни научни приноси да бъде загърбван вместо да е поощряван. Всъщност, ако не бяха изискванията на недоносчето, наричано *Закон за развитието на академичния състав...* тя можеше с пълно право да претендира да стане професор само със статиите и студиите си. И нямаше да е първата. Да припомня само, че на времето това е пътят, поет от академик Дуйчев. Статията изисква не по-малко ценен тип издирване от монографията – скрупулъзно взиране в детайлите. Не всеки го умее – аз да си призная не го мога добре.

Представената за конкурса основна монография *„Афективният обрат...“* е много интересно интелектуално упражнение. Разсъжденията и в трите глави са стъпили основно върху необичайно кратки документи. Току речи цялата първа глава е посветена на един единствен брой от списанието „Нашите нови съседи“, за което едва ли мнозина от колегите са чували. Това, че е стъпила на него, съвсем не означава, че е останала там. То е само повод за последователни разсъждения за българо-австрийските отношения, за характерните особености на австрийската и българската дипломация, за осъзнаването, че разглежданият период е всъщност водораздел между старата – най-вече аристократична дипломация – и новата, която не се свени да пише за икономически перспективи и проблеми.

Кривулиците на дипломатическите разговори през тези години са добре познати. Пределно познати са и за доц. Димитрова, която ползва не само историографията по засегнатите въпроси, но и внушителния обем документи - и издадени и не публикувани. Ако само това беше текстът, пак щеше да е приемлив, защото струва ми се, че след Милчо Лалков нито един български историк не се е вдълбочавал толкова в дипломатическата история. Приносът на автора, обаче, е другаде. В ъгъла на взирането в епохата и в търсенето на подбудите – не икономическите или

стратегическите за едно или друго действие, а емоционалните или, както тя обича да казва „афективните“.

Аз горещо одобрявам подхода на доц. Димитрова. Това, обаче не ми пречи да задавам въпроси, да споменавам съждения и параграфи, които на мен ми се струват необосновани, без обаче, да оспорвам правото на автора да има различно мнение.

Нека да започна с това, че според мен дори и при такъв ъгъл на разсъждения, е било задължително да се опише малко по-подробно списанието, от което се оттласква доц. Димитрова. В известен смисъл то е като Годо в познатата пиеса. Непрекъснато се пише за него, но всъщност го няма. Ако не греша, за него малко по-подробно се пише едва на 76 страница от текста, но пак без задължителните атрибути за един анализ – кой е взел решение за издаването му, кои са членовете на редакцията – и от австрийска и от българска страна – кой е превеждал статиите, как е финансирано списанието и колко струва (това се споменава мимоходом едва в бележките по-късно), как е било разпространявано и въобще било ли е разпространявано. Всичко това би ни помогнало да го погледнем не само като интелектуално упражнение, но и като повече (или по-малко?) резултатно средство за въздействие. Самият факт, че малцина са чували за него, като че оправдава мисълта на Блага Димитрова *не е случайна ничия забрава*.

А кои всъщност са участниците в него от българска страна *Управителното тяло и редовият състав на дружеството, което стои зад „Нашите нови съсед“*, включва множество членове на Българската академия на науките, останали, само сякаш за миг, свързани не само с колегите си от Средния Дунав в особена прегръдка-мечта-видение, *всъщност прегърнали една видна мечта – „на приятелство“*(124). За мен интересно щеше да бъде да узная кои точно са били те, а точно това ми липсва. Ясно е, че правителството не проявява особен интерес - липсата му се доказва и от негласния отказ от финансиране, докато по-голямо желание се вижда при други инициативи, като т.нар. *„Българска културна мисия“* в Швейцария. И за да вляза в стилистиката на автора се чудя дали това не е отражение на отколешната слабост на българската политика – да смята, че определени позиции са сигурни, та затова да не си *„даваме паричките бадева“*, и да не им обръщаме вниманието, което всъщност им се полага.

Не ми стана ясно дали терминът *„нашите нови съсед“* е приумица на създателите на списанието или вече се е бил наложил в Австро-Унгария.

Ако второто е вярно, би трябвало да се изясни какво се има предвид – открита териториална връзка, което би означавало изчезването на Сърбия като държава (Снежана Димитрова намеква няколко пъти за тази възможност, много пряко в бележките на стр.414. Между другото, никъде не съм виждал в документите у нас да е бил правен анализ как България ще се справи и погълне многобройното сръбско население при евентуална подялба. И това наново показва неумението на българските политици да мислят стратегически, с десетилетия напред) или съседство на духа, на културата. Струва ми се че авторът клони точно към това, но всъщност това е по-скоро „афективен“ прием – да използвам терминологията ѝ – защото Австрийското културно влияние е мощно в българските земи поне столетие преди разглежданите събития. *„Няколкото влашки родове, преселници в града – все богати търговци – докараха чак от Беч два билюрени полилеи“* пише Димитър Талев за периода преди Кримската война или от тази гледна точка България не е чак толкова *нов съсед*.

Авторката умело използва аргументацията на барон Карл фон Макио, като я допълва с различни факти и свои разсъждения. Напълно съм съгласен с нейното мнение за значението на текста на Макио, но не ми става ясно доколко авторът все още има влияние в дипломатическите канцеларии на Виена и какво от нещата, за които пише, са станали действително. Във всеки случай, напълно разбирам нейното пристрастие към желанието му да *„налага дипломатическото и политическото действие все повече да се съобразява с чувствата и настроенията на широки маси, търсейки нови методи и форми за мобилизация на обществената енергия“* (19). Въпросът е какво от всичко това се случва наистина и аз се съмнявам, или поне не виждам доказателства за категоричното становище на автора, че *Първият брой на „Нашите нови съседи“ надделява и в една друга битка (важна в условията на позиционната война и ролята на пропагандите за мобилизация на обществата на война), тъй като успява да неутрализира негативния образ на Дуалистичната монархия, удържан в левия идеологически спектър*. Може и да е било така, но действителни примери за това, не можах да намеря. П-скоро отговаря на една иронична мисъл на Марк Твен *Когато Стормфийлд попада в рая, той гори от нетърпение да зърне несравнимите и ненадминати военни гении като Цезар, Александър, Наполеон, но един от старите небесни жители му казва, че там тези военни гении не се ценят много високо, че те са само нищожни ефрейтори в сравнение с един колос на военното дело, някакъв обуцар, живял и умрял*

в неизвестност в едно селце на Ню Ингленд, който през целия си земен живот не е видял нито една битка. На земята той е останал неоткрит, но раят веднага видял в него военния гений и го обсипал с почести, които биха му отдали на земята, ако там знаеха, че е най-великият военен гений, който планетата е раждала някога. У нас пък казват: „да би младо знаело, да би старо можело“.

Интересно би било да се види доколко са сравними обществените позиции на фон Макио и Чернин. Зад Чернин стои силата на администрацията, докато фон Макио се уповава най-вече на собствения си опит, неподплатен с някаква институционална подкрепа (както се казва в бележките на стр. 408 постът, който е заемал има по-скоро бюрократичен характер, а не е *„пряко свързан с правене на политика“*). И това е ясно за автора. А и доколко е открито полето за маневриране на Чернин и в каква степен е трябвало да се съобразява с мощните си германски съюзници. Всъщност подробно анализираната будапещенска реч на Чернин е и свидетелство за обичайния цинизъм на политиците – Австро-Унгария, която на практика започва войната, сега говори за мир. От друга страна, Димитрова съвсем правилно набляга върху осъзнаването на постепенното обезличаване на империята в сравнение с мощния ѝ съюзник.

За тази несравнимост на позициите на Макио и Чернин говори и обективно нарисуваната от автора картина на реакциите на българските власти към двамата. Докато на Макио, доколкото изглежда, не е обърнато съществено внимание, освен да бъде похвален като *„опитен“* то изявленията и действията на Чернин се анализират детайлно. Понякога не става ясно и дали изявленията на други политици (фон Кьорбер) имат някаква реална политическа значимост и тежест или са просто разсъждения на стар и препатил политик. И оттук не се ли придава прекалено значение на размислите му, още повече, че от текста наново не личи те да са прераснали в действия. Да си припомним думите на Макиаввели от 16 в., които си остават в сила и днес *„Всички въоръжени пророци са побеждавали, а невъоръжените са загивали“*. В тази връзка си задавам въпроса колко души тогава са прочели статията на фон Макио, която служи като ос на разсъжденията на Снежана Димитрова.

При тези реакции особено важно е правилното наблюдение на Снежана Димитрова, че *„българското правителство е далеч от гъвката и прагматична политика на империята с качества в дипломатическите игри и от духа и философското възприятие за мира на граф Чернин. като и не*

се издига до разбирането за стратегическата тежест на стопанството и културата“ (14) Явно е късогледството на българските управници, които не могат да вдигнат поглед и да поставят българските проблеми на фона на голямата политика. И за това има безброй примери.

В този смисъл не съм напълно съгласен, че създаването на *Българско дружество за развитие на културни и стопански сношения с Австрия и Унгария* е съвсем не маргинална тогава, публична форма на нова дипломация (152), защото подобни дружества с подобен характер и цели – макар и може би не толкова за България, не са новост за Европа.

Доцент Димитрова отбелязва правилно една от слабостите на българската дипломация, мимоходом отбелязвана и от предишни изследователи. Изпратени в чужбина от българския владетел, дипломатите в много случаи поддържат по-охотно контакти с консервативната и най-вече аристократичната част на европейските управляващи върхушки, като гледат, но не виждат достатъчно ясно възхода на новите обществени слоеве. Да речем, в монографията не личи българските дипломати да са търсели активно и да са установявали контакти с водачите на чехите и хърватите (има някои намеци за контактите с поляците), което без съмнение, е водело до трудности в осъзнаването на проблемите в империята. И за да не бъде строг, нека да спомена правилното наблюдение на автора, че до 1917 г. и чешките и полските политици създават впечатлението, че се интересуват повече от икономическите въпроси, отколкото от тези на суверенитета.

Умението на доц. Димитрова като професионален историк личи най-вече в пространния портрет на Андрей Тошев. Смея да твърдя, че до момента не съм чел толкова убедителен и подробен портрет на български дипломат, който далеч надвишава съществуващите досега (да речем този на Димитър Станчов). При това, за първи път в нашата историография се обръща внимание на психологическия портрет на Тошев и мотивите, стоящи зад неговите помисли, препоръки и становища. Анализът на автора, който взема предвид не само стратегическите въпроси, но и чисто човешките качества на Тошев е убедителен. Той явно опитва да използва „меката сила“, както сега е модерно да се казва, при очевидното отсъствие на твърда сила. Каквото и да си говорим, България е най-слабото звено в Централните сили, независимо от суетата на Фердинанд и стратегическите интереси на България тежат в Берлин и Виена много по-малко от тези на Османската империя, което ясно личи и от оплакванията на дипломатите, и от тези на Васил Радославов.

Искрено се надявам, че Снежана Димитрова ще намери желание и време да напише биографията на Андрей Тошев, като пример за баща, дипломат и обществен деец на буржоазна България.

Не съм привърженик на равновесието на главите в един монографичен труд, но все пак тук то драстично е нарушено - първата глава заема 284 стр. от общо 396 без бележките, а ако вземем предвид и тях – 332 от общо 523 или повече от две трети от общия обем.

Втората глава на монографичния труд е посветен на спецификите на обмена на идеите между интелектуалци или, както нарича Организацията за интелектуално сътрудничество към ОН този процес „*интелектуалния живот и цивилизацията*“ (285)

Морално разоръжаване (287)?. Дали е възможно на практика? Това е много спорен въпрос, най-малкото, защото би трябвало да се приложи от всички държави едновременно. Иначе бихме стигнали до идеите на руските *скопцы*, които се самокастрират, за да славят Бога, докато другите си остават забележително потентни. За съжаление, както говори и цитираната вече в рецензията мисъл на Макиавели, историята като че показва че това е невъзможно. Донякъде инициативите на Организацията, анализите и предложенията на членовете и съчувстващите на идеите ѝ, аз бих разглеждал сега с меланхолична светла печал за въобразеното, но несбъднатото. Но задачата на историка е да анализира същността на идеите на Айнщайн и Фройд именно в контекста на тяхното време, а след това да ги съпостави и с развитието на човечеството след това, за да се види какво може да вземе от миналото настоящето, за да бъде подготвено за бъдещето. Наблягането върху едва ли не забравената днес епистоларна форма на общуване ясно говори за огромния скок, направен от тогава насам в сферата на комуникациите и интелектуалния обмен. Разбираем е фокуса, който Айнщайн и сподвижниците му поставят върху образованието на децата – не случайно същите въпроси вълнуват тогава вече влизания в зрелостта си Жан Пиаже.

Ясно е, че авторът приема (и аз също), че *ако сме добри само по силата на нормативното, нормализирано общество и култура, то това остава едно ненадеждно основание за бъдеще, под което бучат стихии* (299)

За мен втората глава докато е напълно убедителна като разсъждения и изводи, всъщност не отговаря на подзаглавието на монографията, дотолкова, доколкото в нея на практика „*балкански казус*“ няма.

Трите части на монографията живеят собствен живот, но това, което ги свързва е действително *афективното*, колкото и да не ми харесва тази чуждица, а не стратегическите измерения, икономическите интереси, управленските намерения и получените от тях облаги. Струва ми се, че при анализа на този диалог, особено във втора глава, симпатиите на доц. Димитрова са на страната на Айнщайн, независимо от утопичния привкус и очаквания на някои от идеите му. Всъщност ценното за текста на Снежана Димитрова е стародавното удивление на интелектуалеца, че *това е възможно да се случва* намерило много по-широка трибуна години по-късно в трудовете на Хана Арендт, макар тя да не съзнава или по-скоро под въздействието на години война, придава на тоталитаризма много от чертите на съвременните ѝ, дори смятани за най-демократични общества. От друга страна, както намеква и авторът (317) много е трудно изначално да се определи кое е добро и кое зло и оттук същностните различия между Фройд и Айнщайн. Между другото, тук ясно си личат – и ми се искаше доц. Димитрова да го бе подчертала по-ясно – същностните разлики между хуманитаристиката и естествените науки.

Всъщност мечтите на Организацията не издържат и най-беглата съпоставка с реалността. Идеалът за *Европа на универсалния интелектуален дух от 18 в., чийто елит тогава говори и се разбира на един общ език* (305), всъщност си затваря очите пред десетките войни – някои опустошителни като Седем годишната война, разтърсила континента. Нека добавим, че и днес интелектуалците в общи линии ползват общ език без това да е допринесло съществено за доближаването до някои от идеалите на Организацията.

Интересно е, че Снежана Димитрова само отбелязва в един параграф (320, вж., обаче и 326, където този въпрос е разгледан по-обстойно), но не отделя повече внимание на *кризисните измерения на базисните структури*, за което има множество изследвания, доказващи, че те са присъща част на прогреса на света, колкото и нелицеприятно да ни се струва това.

Цялата кореспонденция между двамата, интелектуалните стремежи на пацифистите през 30-те години, ми навяха асоциации с жителите на остров Лапут в „Пътешествията на Гъливер“ – силни в теорията, но слаби в практиката.

Всъщност мислите си за кореспонденцията и за кипежа на интелектуална пацифистка Европа Димитрова е споделяла и преди това – във въведението си към българския превод на книжката, в отделни статии,

но сега те са поставени в контекста на големия въпрос, как да бъде възприемана политиката?

Много интересни са личностните подбуди на двамата, които Димитрова анализира, дребните понякога предразсъдъци.

Разсъжденията в трета глава са доразвитие на проблеми, по които доц. Димитрова работи отдавна – за символното и неговото отношение към реалната история. Мисля, че авторът е напълно прав, когато разсъждава (348) за връзката между подкрепата на Франция за възделенията на Сърбия – справедливи или не – и ги определя като благодарност на сърцето. Интересна е връзката, която тя прави – *„справедливост, Франция, Косово“* (350), като инстинктивно се търси символната справедливост у този, който веднъж я е въздал, а после я е отнел. Разсъждения, които изнесени на българска почва, хвърлят мост към терзанията на част от българското общество в духа на *„благодарност, Македония, Русия“*. Интересна е психологията на този, който получава, в случая Сърбия и убеждението ѝ, че този който веднъж ѝ е дал, е неин вечен длъжник, който не трябва да спира с даровете си. (359). Много удачно доц. Димитрова набляга върху умелото жонглиране със символи и чувства във френската политика на Балканите, както и върху лесното прехвърляне от една към друга позиция в интерес на по-голямата държава.

Заключението наново се връща към обобщение на издигнатите порано тези, но за мен лично липсва убедително обобщение, което да свързва трите части на книгата. Въпреки желанието на автора, те остават да живеят свой самостоятелен живот, свързан с чувствата – било то на тържество, на страх, на триумф, на тъга и траур и много други. Та това всъщност е и основният извод.

Проблем на текста, като цяло е, че много от размислите на Снежана Димитрова, които далеч надхвърлят границите на общоприетите задачи на историческото изследване, се разгръщат извън тъканта на основния текст – в пространните бележки, които като че заживяват собствен живот. Разбирам, че от полиграфическа гледна точка е било много трудно бележките да са под текста, но сега възприемането им е доста трудно. Друг проблем е и техният обем – по мои сметки те са около две трети от обема на основния текст

Някои от тях – да речем тези за Обществото за интелектуално сътрудничество са толкова пространни и обстойно документирани, че оставят впечатлението, че биха могли да бъдат публикувани като отделни

статии. Струва ми се и, че авторът прекалява с дължината на някои цитати. Вярно е, че те носят аромата на епохата, но ми се струва, че сега натежават.

Всъщност това е книга за модернизацията на България и трансформацията на Европа, които минават първо през трудни времена, а после – през по-трудни. И доколкото модернизацията, а не само дипломатията са подвластни на човешките чувства, права е Снежана Димитрова, че пише за различните ѝ прояви, с които се стреми да се потопи в *духа на времето* (236) намиращ изява и в изложбите, и в насърчаването на Художествената академия. Очакваните резултати в сферата на сближението на новите съседи всъщност е съвсем не новия стремеж на България да търси равнопоставено място в тази Европа, за която бленуват още възрожденците. (а примерът на Унгария и донякъде Австрия, които също са тръгнали от аграрна структура, за да станат уважавани членове на европейското семейство е вдъхновяващ).

В книгата има и недостатъци и недоглеждания, родени от обема ѝ. Напр. понякога се изхожда от предпоставката, че читателят е запознат с обстановката, но това не винаги е вярно - „*избухналия скандал през 1918 г. между граф Чернин и Клемансо*“, за който преди това не е ставало дума(44)

За читателя остава и тъжния въпрос какво значение имат интелектуалните спорове, терзанията и откровенията на интелектуалците. Дали влияят на реалната политика или си остават само красиви пеперуди, закарфичени от грижовен ентомолог в някой хербарий.

Трудно е да се оценява такъв труд, защото е новаторски. Струва ми се, че повече имаме нужда точно от такива трудове, които будят размисли, наред със съгласията да раждат и несъгласия, отколкото от един плавен и безстрастен разказ за миналото. Мисля, че няма много изследвания у нас, които толкова обстоятелствено уплътняват представата ни за тяхното време чрез подробен анализ на сравнително не многостранични документи.

С една дума. Твърдо съм убеден, че изследванията на доц. Димитрова не само удовлетворяват, но и далеч надхвърлят изискванията на закона. Рецензентът може да има и по-различно мнение по някои от разгледаните от нея проблеми, но това е чарът на историята. В нея няма твърдо заковани формули и знаещият и обективен изследовател е в правото си да предлага различни версии без да е убеден, че те ще бъдат общо приети, но пък ще е убеден, че те ще допринесат поне с нещо за по-доброто ни разбиране за миналото.

Аз самият, воден от безспорните научни приноси на доц. Снежана Димитрова, ще гласувам без никакви резерви за нейната кандидатура и призовавам и другите членове на научното жури да го сторят.

Проф. дн. Иван Илчев

27.10.2024

REVIEW

From Prof. Dr. Ivan Ilchev for fulfilling the requirements of the ZRAS by Assoc. Prof. Dr. Snezhana Dimitrova for participating in the competition for professor of PN 2.2. History and Archaeology (New and Latest General History. (Balkan History),. for the needs of the South-West University "Neofit Rilski"

Snezhana Dimitrova has been a doctor of VAK since 1994, and was habilitated as an associate professor in 2000. She was the head of the departments of general history and history at the South-West University. She has taught numerous lecture courses in bachelor's and master's programs at the South-West University, introducing new topics related to social history, women's history, microhistory and psychohistory. She has successfully supervised doctoral students. She has been a visiting professor at a number of European universities. She participates in scientific networks and projects, has led scientific projects. She is a member of the editorial boards of a number of professional journals. She is the author of monographs and dozens of articles and studies, published in our country and abroad, with which she has joyfully filled the accounting hearts of the authors of the ZRAS, who get drunk on counting points, but are not interested in from the quality of the research. It is precisely the quality that matters, because it is high. Assoc. Prof. Dimitrova's main interests are related to the history of the First World War, social history and in particular the place of women in it; the history of diseases; soldiers' letters (before Assoc. Prof. Dimitrova took up this topic, I myself had the ambition to write a history of Bulgaria during the First World War through the prism of soldiers' correspondence) and the vicissitudes of captivity during the Second World War; specific case studies especially related to what is called - in my opinion incorrectly - gender history; problems of memory; the treatment of the past in history textbooks. Diverse topics that speak of the breadth of the candidate's interests and the depth of knowledge on them. And this is one of the main requirements for a candidate for professor - to be broad-minded and not to examine a single topic throughout his or her professional career.

The main monograph with which Assoc. Prof. Dimitrova is applying to the announced competition is "The Affective Turn in Diplomacy. Balkan Cases" and my main notes will be directed to it.

* * *

I will begin, however inappropriate it may be for an academic review, with a quote. And not from a great work of thought, but from the novel "Twenty Years Later" by Alexandre Dumas, father: "Ah!" said the coadjutor, noticing Scaron, that is, when he almost bumped into him. "So you are in disgrace, abbot?" This was the usual expression; that evening it was repeated a hundred times and Scaron had already said a hundred witticisms on this subject; on the hundredth and first time he almost missed, but a desperate effort saved him. "Mr. Cardinal Mazarin deigned to think of me," he said.

So I, like Abbot Scaron, asked myself what I could possibly say about Assoc. Prof. Dimitrova's texts without repeating myself. After all, I have been her reviewer, I have presented at least one of her previous monographs, I have listened to her reports at scientific forums. I could, of course, adhere to the dry numerological requirements of the law, but Assoc. Prof. Dimitrova's book, which goes beyond the usual canon, does not deserve such a depersonalizing attitude, and therefore my notes on her text will be mixed with my own views on the issues she discusses. Starting to read the voluminous text, I wondered whether Assoc. Prof. Dimitrova had not aimed to amaze, astonish, or at least arouse unusual interest in the readership with the unconventional title. First of all, because

Mainly to conclude with the reflections on the author's language, let me add that it seems a little too sophisticated to me. As the Russians say, *вычурный*. In any case, for me, who has been exposed to different styles in historical writing, it was sometimes difficult for me to perceive Associate Professor Dimitrova's thought without any problems. I had to reread the sentence and unravel it until I reached what I thought was the author's thought. Just as an example: ... the path of perceiving this sophisticated reflection as a critical position at all levels of everyday relations, articulated in the work of the peculiarly diplomatic and political in the relational intertwinings and interweavings that are the basis of social interaction and human choices (individual and communal), will remain untrodden to this day (44). The ear is also irritated by the repeatedly repeated word "factuality", which may have a place in the natural sciences, but it seems to me that it is unusual for the humanities, and is rather an "approved" term for which there are actually Bulgarian parallels. But in the end, Assoc. Prof. Dimitrova is a sufficiently established researcher, I am sure that she also has her own readership, so it is a matter of her choice to write in this way. (Let me add that over the years I myself have repeatedly been the target of malicious judgments that this is not how one writes. This is how I can, and this is how I write). But let's move on to the text itself. The author herself outlines her research tasks in the preface, so it would be unnecessary for us to repeat them, as is usual for a review. First of all, I would like to express my joy that finally an author has been found in our country who can analyze the role of feelings, of passions in modern history (there are beginnings in historiography for the older period, although rarely) – something that I have always missed to the extent that it is not easy to find in documents. Especially documents such as diplomatic ones, which, as the author repeatedly wrote later, try to suppress feelings at the expense of dry contemplation and ruthless surgical analysis not only of the actions, but also of the thoughts of the enemy. I dare to say that in the lectures that I listened to as a student, there was no mention anywhere for a moment - about love, I understand, when I think of the professors of that time; but about hatred, revenge, which are a powerful engine in history, there was nothing. Perhaps because

"affective" is not the word I would choose. Initially, I try to stay away from foreign ones, as much as possible, of course. There are words in the Bulgarian language that can easily replace the "affective". I was afraid that it would not work out, as with Vazov's hero Hadji Ahil I know these things by heart... ask me... I know everything. A learned man! However, this conscious or not striving for paradoxicality reveals itself in the second part of the title, which degrades the general to the particular and the usual Balkan cases. And this is both true and historically justified, and speaks of the author's professional skills. Or in a word, unlike Hadji Ahil, who also liked to brag, Assoc. Prof. Dimitrova really knows "these things".

suggested that we should aim primarily at the broad masses, and feelings were a private problem of the individual. So I am glad that in the proposed monograph, Assoc. Prof. Dimitrova builds the much-needed bridge between micro and macro history, and does not hesitate to examine situations familiar to us from hundreds of classical studies, from the point of view of emotions or feelings when considering and making political decisions. In fact, Assoc. Prof. Dimitrova's candidacy is late. When I read the list of her monographs, articles, and international participations, the only thing I felt was bewilderment that a number of Southwestern University managements have allowed a colleague with similar scientific contributions to be neglected instead of encouraged. In fact, if it were not for the requirements of the premature, called the Law on the Development of the Academic Staff... she could have fully claimed to become a professor with her articles and studies alone. And she would not be the first. Let me just remind you that at the time this was the path taken by Academician Duychev. The article requires no less valuable type of research than the monograph – scrupulous attention to detail. Not everyone is good at it – I admit I am not good at it. The main monograph presented for the competition "The Affective Turn..." is a very interesting

intellectual exercise. The reflections in all three chapters are based mainly on unusually short documents. In fact, the entire first chapter is dedicated to a single issue of the magazine "Our New Neighbors", which hardly many of my colleagues have heard of. The fact that it has been touched upon does not mean that it has remained there. It is only an occasion for consistent reflections on Bulgarian-Austrian relations, on the characteristic features of Austrian and Bulgarian diplomacy, on the realization that the period under consideration is actually a watershed between the old – mostly aristocratic diplomacy – and the new one, which was not shy about writing about economic prospects and problems. The twists and turns of diplomatic conversations during these years are well known. They are also extremely familiar to Assoc. Prof. Dimitrova, who uses not only the historiography on the issues involved, but also the impressive volume of documents - both published and unpublished. If this were the only text, it would still be acceptable, because it seems to me that after Milcho Lalkov, no Bulgarian historian has delved so deeply into diplomatic history. The author's contribution, however, lies elsewhere. In the angle of looking at the era and in the search for the motives - not economic or strategic ones for one or another action, and emotional ones or, as she likes to say, "affective ones". I warmly approve of Assoc. Prof. Dimitrova's approach. However, this does not prevent me from asking questions, mentioning judgments and paragraphs that seem unfounded to me, without, however, challenging the author's right to have a different opinion. Let me start by saying that, in my opinion, even with such an angle of reasoning, it was obligatory to describe in a little more detail the magazine from which Assoc. Prof. Dimitrova is pushing away. In a certain sense, it is like Godot in the well-known play. People are constantly writing about it, but in fact it does not exist. If I am not mistaken, it is written about in a little more detail only on page 76 of the text, but again without the obligatory attributes for an analysis – who made the decision to publish it, who the members of the editorial board are – both from the Austrian and Bulgarian sides – who translated the articles, how the magazine was financed and how much it costs (this is mentioned in passing only in the notes later), how it was distributed and whether it was distributed at all. All this would help us to look at it not only as an intellectual exercise, but also as a more (or less?) effective means of influence. The very fact that few have heard of it, as if justifying Blaga Dimitrova's thought, is not someone's accidental forgetfulness. And who are the actual participants in it from the Bulgarian side? The governing body and the rank and file of the society behind "Our New Neighbors" include numerous members of the Bulgarian Academy of Sciences, who remained, as if for a moment, connected not only with their colleagues from the Middle Danube in a special embrace-dream-vision, in fact, they embraced a prominent dream – "of friendship" (124). It would have been interesting for me to know who exactly they were, and that is exactly what I miss. It is clear that the government does not show much interest – its lack is also proven by the tacit refusal of funding, while a greater desire is seen in other initiatives, such as the so-called "Bulgarian Cultural Mission" in Switzerland. And to get into the author's style, I wonder if this is not a reflection of the long-standing weakness of Bulgarian politics – to believe that certain positions are secure, so that we should not "give each other our money" and not pay them the attention they actually deserve. It was not clear to me whether the term "our new neighbors" was a whim of the magazine's creators or had already become established in Austria-Hungary.

If the latter is true, it should be clarified what is meant – an open territorial connection, which would mean the disappearance of Serbia as a state (Snezhana Dimitrova hints several times at this possibility, very directly in the notes on page 414. By the way, nowhere in the documents in our country has an analysis been made of how Bulgaria would cope with and absorb the large Serbian population in the event of a possible partition. And this once again shows the inability of Bulgarian politicians to think strategically, decades ahead) or a neighborhood of spirit, of culture. It seems to me that the author is leaning towards this, but in fact this is more of an "affective" device – to use

her terminology – because the Austrian cultural influence was powerful in the Bulgarian lands at least a century before the events under consideration. “Some Wallachian families, settlers in the city – all rich merchants – brought two bilyure chandeliers all the way from Vienna,” writes Dimitar Talev about the period before the Crimean War, or from this point of view, Bulgaria is not such a new neighbor. The author skillfully uses Baron Karl von Macchio’s argument, supplementing it with various facts and her own reasoning. I completely agree with her opinion about the significance of Macchio’s text, but it is not clear to me how much influence the author still has in the diplomatic offices of Vienna and what of the things he writes about have become reality. In any case, I completely understand her bias towards his desire to “force diplomatic and political action to increasingly take into account the feelings and moods of the broad masses, seeking new methods and forms for mobilizing public energy” (19). The question is what of all this really happens, and I doubt it, or at least I see no evidence for the author’s categorical statement that the First Issue of “Our New Neighbors” also prevails in another battle (important in the conditions of positional warfare and the role of propaganda in mobilizing societies at war), since it manages to neutralize the negative image of the Dualist Monarchy, held in the left-wing ideological spectrum. It may have been so, but I could not find any real examples of this. Rather, it corresponds to an ironic thought by Mark Twain. When Stormfield finds himself in heaven, he is eager to catch a glimpse of the incomparable and unsurpassed military geniuses such as Caesar, Alexander, Napoleon, but one of the old heavenly inhabitants tells him that these military geniuses are not valued very highly, that they are only insignificant corporals compared to a colossus of military affairs, a certain shoemaker who lived and died in obscurity in a village in New England, who in his entire earthly life had never seen a single battle. On earth he remained undiscovered, but heaven immediately saw in him the military genius and showered him with honors that would have been bestowed upon him on earth if they had known there that he was the greatest military genius the planet had ever produced. In our country, they say: “if only the young knew, if only the old could.” It would be interesting to see how comparable the public positions of von Macchio and Czernin are. Behind Czernin stands the power of the administration, while von Macchio relies mostly on his own experience, unsupported by any institutional support (as the notes on page 408 say, the position he held is more of a bureaucratic nature than “directly connected with policy-making”). And this is clear to the author. And how much room for maneuver was open for Czernin and to what extent he had to take into account his powerful German allies. In fact, Czernin’s Budapest speech, which was analyzed in detail, is also evidence of the usual cynicism of politicians – Austria-Hungary, which practically started the war, is now talking about peace. On the other hand, Dimitrova quite rightly emphasizes the awareness of the gradual depersonalization of the empire in comparison with its powerful ally. This incomparability of the positions of Macchio and Czernin is also evidenced by the author’s objectively drawn picture of the reactions of the Bulgarian authorities to both of them. While Czernin, as far as it seems, has not been given significant attention, except for being praised as “experienced”, Czernin’s statements and actions are analyzed in detail. Sometimes it is not even clear whether the statements of other politicians (von Körber) have any real political significance and weight or are simply the reasoning of an old and experienced politician. And is this not giving too much importance to his thoughts, especially since the text does not show that they have developed into actions. Let us recall Machiavelli’s words from the 16th century, which remain valid today: “All armed prophets have won, but the unarmed have perished.” In this regard, I wonder how many people then read von Macchio’s article, which serves as the axis of Snezhana Dimitrova’s reasoning. In these reactions, Snezhana Dimitrova’s correct observation that “the Bulgarian government is far from the flexible and pragmatic policy of the empire with qualities in diplomatic games and from the spirit and philosophical perception of peace of Count Chernin is particularly important. as well as not rises to the understanding of the strategic importance of the economy and culture” (14) It is obvious

that the short-sightedness of the Bulgarian rulers, who cannot look up and place Bulgarian problems against the background of big politics. And there are countless examples of this. In this sense, I do not completely agree that the creation of the Bulgarian Society for the Development of Cultural and Economic Relations with Austria and Hungary is not at all marginal at that time, a public form of new diplomacy (152), because such societies with a similar character and goals – although perhaps not so much for Bulgaria, are not new for Europe. Associate Professor Dimitrova correctly notes one of the weaknesses of Bulgarian diplomacy, which was also noted in passing by previous researchers. Sent abroad by the Bulgarian ruler, diplomats in many cases more willingly maintained contacts with the conservative and especially aristocratic part of the European ruling elites, watching, but not seeing clearly enough, the rise of the new social strata. For example, in the monograph does not show that Bulgarian diplomats actively sought and established contacts with the leaders of the Czechs and Croats (there are some hints about contacts with the Poles), which undoubtedly led to difficulties in understanding the problems in the empire. And in order not to be strict, let me mention the author's correct observation that until 1917 both Czech and Polish politicians gave the impression that they were more interested in economic issues than in those of sovereignty. Assoc. Prof. Dimitrova's skill as a professional historian is most evident in the extensive portrait of Andrey Toshev. I dare to say that I have not read such a convincing and detailed portrait of a Bulgarian diplomat, which far exceeds the existing ones (say, that of Dimitar Stanchov). Moreover, for the first time in our historiography, attention is paid to the psychological portrait of Toshev and the motives behind his thoughts, recommendations and opinions. The author's analysis, which takes into account not only strategic issues, but also purely Toshev's human qualities are convincing. He is clearly trying to use "soft power", as it is now fashionable to say, in the obvious absence of hard power. Whatever we say, Bulgaria is the weakest link in the Central Powers, regardless of Ferdinand's vanity, and Bulgaria's strategic interests weigh much less in Berlin and Vienna than those of the Ottoman Empire, which is clearly evident from the complaints of diplomats and those of Vasil Radoslavov.